Theodor Iordănescu (1874-1953)

Poezia lirică indiană

București
17 iulie 2025

Poezia lirică indiană[1]

Poezia lirică ocupă un loc însemnat în istoria literaturii sanscrite și s'a scris foarte mult asupra ei. Este adevărat că poezia lirică sanscrită, ca gen deosebit, apare mult mai târziu, după ce spiritul indian se manifestase pe terenul poeziei religioase, care este tot lirică, și al poeziei epice, ce produsese cele mai mari epopei din lume și după ce se formase niște sisteme filosofice bine definite. Am putea zice că cu apariținea poeziei lirice răsar și poeții. Până pe la 400 d.C. nu găsim poeți propriu ziși. Nume de rapsozi rătăcitori, școli poetice sau cu caracter sacerdotal sunt compozitorii pe numele cărora apar poeziile religioase ale *Vedelor*, marile poeme *Mahābhārata* și *Rāmāyaṇa* și anexele lor și chiar *Legile lui Manu*.

De unde până prin sec. III d.Ch. poezia era religioasă sau cu o nuanță religioasă foarte pronunțată, acum începe poezia lirică să apară ca gen aparte și se pare că cele mai vechi cântece de iubire au origină populară, cum de altfel am putea spune și despre noi. Nu este mai puțin adevărat că sentimentul religios scăzuse și că nimeni nu mai voia să plătească speranțele unei nemuriri viitoare, cu renunțarea la plăcerile vieții, iar în cercurile înalte începuse a se trata lucrurile religioase cu indiferență, iar pe reprezentanții cultului cu ironie.

Condițiunile de viață se rafinaseră așa că scriitorii descriu cabinetul unui tânăr *high-life*, care lângă patul său moale are coroane și parfumuri, iar de un cui atârnă o liră, mai încolo se văd unelte de pictură, iar pe o măsuță se vede o carte... ultima noutate poetică. În gradină se află pavilioane cu bănci, pe care sunt împrăștiate flori mirositoare, iar de un copac mai frunzos se află atârnat un leagăn în care tânărul visează. Seara lumea bună o petrecea la balete și concerte. În societate de femei frumoase tinerii adesea însoțiți de paraziți și bufoni făceau excursiuni afară din oraș întorcându-se împodobiți cu ramuri și flori. În discuțiuni și conversațiuni subiectele principale erau despre artă și poezie și poeții, chiar cei mediocrii, găseau primire favorabilă în toate cercurile, dar poeții însemnați se găseau numai la curțile prinților, care aveau nevoie să fie cântați. Acì se făceau concursuri de poezie, căci toată lumea compunea. Miniștrii erau poeți, curtezanii de asemenea, ba chiar regii nu se dau în lături să compună versuri și când talentul nu-i ajuta sunt între culise atâți poeți, care să compună pentru rege. Până acolo mergea simțul poetic al vremii că chiar matematica și problemele ei se învăluiau în poezie.

Tradiția care venea chiar dela imnele vedice, unde un ton lumesc răsună în imnul către Aurora, sau în descântecele de dragoste din *Atharva-veda* a trecut în cântecele călugărilor și călugărițelor buddhiste, perle de poezie lirică plină de sentimente adânci și de ardoare religioasă. Din această poezie fără nume a trecut în dialectele populare și din fericire ni s'a conservat în colecțiunea de șapte sute strofe (*Sattasai* = scr. *saptaśataka*) a lui Hala, care ne dă o imagine vie cum poporul indian știa să cânte dragostea, bucuria, suferința. În aceste poezii artistice, imitate după cele populare, autorii se silesc să descrie nu numai dragostea băieților și fetelor dela țară ci și

1 *Convorbiri Literare*, LXVII, nr. 6, mai 1934, pp. 527-533.

viața tăcută și tainică în sat și în mijlocul naturii. Peisajele, anotimpurile, bucuria dar și frica de elementele naturii, joacă rolul lor, dar mai ales, mișcările inimii, cu toate gingășiile ei, au rolul de căpetenie. Poeții vorbesc de toate, dar propriu zis numai de dragoste. De obicei fiecare strofă reprezintă un tot și rar se întâmplă să se unească două sau trei strofe. Într'o formă concisă, cu puține cuvinte se exprimă un sentiment, se plânge o suferință sau se exprimă o plăcere scoasă din farmecul iubirii. Adeseaori cu câteva trăsături se schițează un mic tablou din adevărata viață. Astfel auzim o femeie exprimându-și dragostea și dorul ei, rugând luna ca să o atingă cu aceleași mâini de raze, cu care a atins pe iubit, care întârziază departe. Sau ce delicatețe ne arată următorul tablou: bărbatul iubit se întoarce acasă dar femeia nu-i iese gătită întru întâmpinare ca să nu întristeze, prin prea marea ei veselie pe vecina al cărui bărbat nu s'a întors încă.

Poate în niciun domeniu vechii indieni nu au ajuns la o perfecțiune mai desăvârșită ca în poezia gnomică, poezie de maxime și proverbe care în două rânduri reușește să exprime o gândire, să formeze un tablou din natură, și să îmbrace o comparațiune. De aceea găsim poezia gnomică nu numai ca operă de poeți ci și încadrată în poeme, povești, romane și chiar drame. În educațiunea indianului este o cerință esențială să știe de rost proverbe și maxime pe care să le poată amesteca în conversațiune la locul și timpul potrivit căci: „pe nedrept se numește limbă cea care nu știe maxime, ea este o bucată de carne, ascunsă în gură de frică să n'o descopere corbii".

Este imposibil să facem istoria poeziei lirice și mai cu seamă a poeziei gnomice din cauza unei cronologii puțin precise, dar cel mai însemnat moment al acestui fel de versuri, după Kalidāsa, se găsește în centuriile lui Bhartṛhari, care fac din el o adevărată personalitate poetică. Cele trei centurii care se numesc: *Śṛṅgāraśataka* sau centuria iubirii, *Vairāgyaśataka*, centuria renunțării și *Nitiśataka*, centuria despre înțelepciunea vieții ne arată viața sbuciumată a autorului, care s'ar putea compara cu a lui Tannhaüser. Bhartṛhari este tipul adevăratului indian, care oscilează între ascetism și plăceri, fiind gata ca după plăceri arzătoare să se retragă în penitență profundă a pădurilor seculare. Poetul singur recunoaște că femeia este o dulce otravă, un șarpe în cale, iar iubirea este numai o momeală, care te atrage în plăcerile lumești, dar adevărata fericire se găsește în renunțarea la cele lumești și confundarea în divinitate.

Pelerinul chinez I-tsing povestește (691 d.Ch.) despre Bhartṛhari că era gramatic și filosof, un adorator al lui Buddha, dar foarte neconstant. De șapte ori a fost călugăr și tot de atâtea ori s'a întors la viața lumească. Odată tocmai când credea că a învins plăcerile lumești și se întorcea în mânăstire, a văzut un băiat la poarta mănăstirii, pe care îl roagă să-i țină gata o căruță, căci simte el că nu e făcut pentru călugărie[1]. Max Müller credea că gramaticul Bhartṛhari era aceeași persoană cu filosoful și cu poetul. Este adevărat că operele de gramatică și filosofie aproape s'au pierdut, pe când Śataka l-au făcut renumit în toată India. Apoi din poeziile lui Bhartṛhari se vede că nu era un buddhist ci brahman, dar se poate ca la urmă să se fi convertit și la buddhism. Oricum ar fi chestiunea trebue studiată mai cu preciziune, deși aluziunile vagi ale lui

1 Traducerea Japonezului Takakusu. *I-tsing, A Record of the Buddhist Religion*, p. 178 sq.

I-tsing cum că Bhartṛhari ar fi scris despre principiile vieții omenești nu pot să ne îndreptățească să credem că se referă la Śataka, dar se poate de asemenea ca I-tsing să fi ignorat intenționat scrierile din epoca când poetul era brahman[1].

În privința datei morții lui Bhartṛhari, pe care I-tsing o arată la 650, se pare că este mult mai veche, iar din versurile, pe care Bhartṛhari le are comune cu *Tantrākyāyika*, *Sākuntala*, *Mudrārākṣasa*, nu putem trage concluziuni cronologice.

În *Śṛṅgāraśataka* ne arată că este un dibaci compozitor și o minte creatoare pentru analiza inimii omenești numai în sensul iubirii. Poetul deschide centuria cu un tablou al frumuseții femeii, care stă în ochi, în sprâncene, în surâsul grațios, în mersul măsurat etc. și al dragostei, care variază cu schimbarea anotimpurilor și cu bucuriile roadelor. Se trece apoi la stanțe în care bucuria dragostei contrastează cu statornica pace pe care o procură penitența și înțelepciunea și spre sfârșit poetul ajunge la convingerea că frumusețea este o amăgire și o cursă.

În privința compoziției Bhartṛhari pune în adevărată valoare limba sanscrită, căci fiecare stanță poate să stea prin ea însăși și să exprime o idee, fie un sentiment de dragoste, de resemnare sau o normă a vieții, în mod complet și delicat. Aci se vede mai cu seamă extraordinara putere de comprimare pe care o posedă limba sanscrită, căci efectul asupra minții este acela al unui perfect tot, în care părțile se unesc printr'o necesitate internă și care nu poate fi reprodusă exact într'o limbă analitică modernă. De aceea aceste mici poezii, ca și multe din antologia grecească, sunt niște mici poeme în miniatură, la care foarte greu s'ar mai putea adăuga ceva.

După cum am arătat în *Śṛṅgāraśataka*, poetul are numai poezii de dragoste cărora nu poate rezista nimeni:

> Numai atât rămâne un om pe calea cea bună, numai atât este stăpân patimilor, cât timp n'a pătruns în inima lui săgețile ochilor unei femei, care îi răpește orice stăpânire de sine.

Cu toate acestea cine poate rezista dragostei, căci după cum zice același poet:

> Numai savantul, care are gura plină de cuvinte sfinte poate zice că renunță la dragoste, dar și acesta numai din gură.

În altă poezie se plânge poetul că departe de ochii iubitei toate sunt cufundate în întunerec:

> Unde tu nu ești și strălucirea ochilor tăi lipsește, îmi este întunerec. Chiar la strălucirea lumânărilor îmi este întunerec, chiar la flacăra luminoasă a căminului este întunerec pentru mine. Deși luna și stelele luminează, mie îmi este întunerec, iar lumina soarelui mă chinuiește, căci unde tu, gazela mea și ochii tăi lipsesc îmi este întunerec.

Cu toate acestea, în altă parte, zice că femeia numai cât este înaintea ochilor este ca nectarul, îndată ce dispare este mai rea ca otrava. În altă poezie zeul iubirii este reprezentat ca un pescar, care prinde pe oameni și îi frige la focul iubirii. Bhartṛhari are

1 M. Müller: *Indien in seiner weltgeschichtlichen Bedeutung 302 Excurs F.*

tonuri și nuanțe, care respiră morala cea mai desăvârșită, iar puțini au putut face o descriere mai fidelă a omului în diferite împrejurări ale vieții.

> Omul mărinimos însemnează: ſtatornicie în nenorocire, omenie în prosperitate, elocință în adunări, vitejie în luptă, plăcere în glorie, dragoſte pentru scrierile sfinte, aceſtea sunt înăscute într'un om nobil[1]. Omului îi eſte dat un spațiu de o sută ani; jumătate din aceștia se petrec în somn, din cealaltă jumătate, jumătate se petrece în copilărie și bătrânețe, reſtul se consumă cu boala, cu despărțirile și supărările. Cum pot găsi muritorii bucurie în viață, care eſte asemenea băşicilor din valurile mării[2].

Diferitele momente ale vieții sunt zugrăvite cu deosebită fineță terminând în mod Shakespearian.

> Pentru un moment omul eſte copil, pentru un moment tânăr bolnav de dragoſte, poate fi lipsit de avere sau în culmea prosperității, dar la sfârșitul vieții cu membrele consumate de bătrânețe și fața brăzdată de sbârcituri eſte asemenea unui aƈtor și se retrage în dosul cortinei morții[3].

Sfârșitul eſte cufundarea în spiritul absolut, în brahman:

> O pământ mama mea, aer tatăl meu, foc amicul meu, apă ruda iubită, spațiu (eter) fratele meu, azi pentru ultima oară ridic mainile mele spre voi. Acum în fine mă cufund în supremul brahman căci prin mulțimea faptelor pioase, născute din unirea cu voi, am câștigat o cunoștință curată și ſtrălucită, care a împrăștiat întunerecul gândirii mele[4].

O asemenea filosofie găsim în *Vairāgya-śataka*, centuria renunțării sau a înțelepciunii transcendentale a lui Bhartṛhari, în care poetul îmbrățișează ascetismul cu toată ardoarea unui neofit, care renunțase la lume după ce guſtase toate plăcerile, dar:

> Fluturele sboară la lumânare, pentrucă nu știe că acolo va fi ars, peștele înghite cârligul dela undiță pentrucă nu cunoaște pericolul. Însă noi, cari cunoaștem primejdia plăcerilor pământești ne abandonăm lor mereu, vai! ce neghiobie!

Acești copii ai naturii, cari se mulțumeau cu puțin și cărora mediul le oferea din belșug erau mândri, nu voiau să se umilească în fața celor mari căci:

> fruƈte atârnă de arbori, din care poți culege după plăcere, pretutindeni se găsesc râulețe limpezi cu apă dulce și paturi moi înflorite; cu toate aſtea sunt încă nenorociți, cari se umilesc la porțile bogaților.

În ſtrânsă legătură cu poezia lirică ſtă poezia gnomică, adică sentințele, căci niciun popor nu a foſt mai înclinat spre speculațiuni și reflexiuni ca cel indian, de aceea și are o literatură specială numită *niti-śāſtra* (reguli de conduită). Aceſte sentințe se pot divide în două categorii. Unele din aceſtea sunt de un singur autor, altele sunt

1 *vipadi dhairvam atha bhyudaye kṣamā* etc.
2 *ayur varsa atam nṛnaṃ ratrau* etc.
3 *kṣaṇaṃ bālo bhutvā kṣaṇam* etc.
4 *mātar medini tāta mazuta sakhe jyotiḥ* etc.

o compilaţiune după diferiţi autori. Aceste bijuterii ale literaturii indiene au fost aproape toate colecţionate de către Otto Bohtlingk sub titlu de *Indische Sprüche* şi care conţine peste 7.000 de asemenea sentinţe.

Dintre poeţii cari ne-au lăsat un corp de sentinţe avem, după cum am văzut, tot pe Bhartṛhari, dela care ne-a rămas *Nitiśataka*, centuria bunei purtări sau a înţelepciunii lumeşti. În adevăr în pragul evului mediu al literaturii indiene găsim pentru prima oară ideea despre vanitatea şi natura trecătoare a bunurilor pământeşti, căci fericirea pământească este unită cu suferinţa şi deziluzia. Nu există nicio mântuire, nicio bucurie curată decât în renunţarea la orice dorinţă şi fuga de lume. Indianul din aceste timpuri începe să devină fatalist căci după cum zice Bhartṛhari (*N.ś.* 41):

> Norocul mare sau mic, pe care creatorul l'a înscris pe fruntea ta îţi va veni, fii sigur, acelaşi, fie că te vei găsi într'un pustiu sau în minele de aur după muntele Meru. La ce bun atunci să te turmentezi şi să te umileşti ca să cucereşti favoarea celor puternici? Un urcior nu poate lua mai multă apă din mare ca dîntr'un puţ.

Importanţa contactului în formarea caracterului omenesc o exprimă Bhartṛhari cu o incomparabilă figură:

> Dacă o picătură de apă cade pe un fier roşu nu lasă nici o urmă, căzând pe o foaie de lotus are strălucirea unei perle, iar dacă în conştelaţiunea Svăti pătrunde într'o scoică devine cu adevărat perlă; tocmai aşà prin contactul cu altul ne punem în relief aptitudinile noastre rele, mediocre sau bune.

Renunţarea şi fatalismul sunt motive, care au dat naştere la aceste poezii asemănătoare acelor miniaturi, de care nu poţi să-ţi deslipeşti privirea.

> Orice lucru pe pământ este unit cu pericol (poetul enumeră o mulţime de pericole), numai renunţarea la toate este liberă de pericole. Cine nu renunţă nu ajunge la bucurie, cine nu renunţă nu găseşte sublimul, cine nu renunţă, nu poate dormi fără frică, de aceea renunţă la toate şi vei fi fericit. Cel sărac se plânge, bogatul este nemulţumit, cine şi-a pierdut averea este trist, bine se găseşte numai cine nu are dorinţe.

Parcă auzim pe primii creştini predicând renunţarea, fuga de lume şi de plăceri, singurele care ne asigură viaţa veşnică.

În stanţa Nr. 92 de 76 silabe Bhartṛhari sub forma unei fabule, ne reflectează fatalismul cum numai indienii l-au conceput.

> Condamnat fără speranţă, cu corpul încolăcit, murind de foame, un şarpe zăcea închis în fundul unui coş. În timpul nopţii un şoarece făcu o gaură în coş, dar căzut drept în gura şarpelui, care îl mâncă şi ieşi prin gaura făcută. Aşa dar de ce vă chinuiţi degeaba? Numai de destin singur depinde mântuirea ca şi pierderea noastră.

Bhartṛhari a găsit până în timpurile noastre imitatori, dar aceşti epigoni au căutat să reproducă mai mult fineţea versurilor şi să se mişte în nişte şabloane artificiale fără să ajungă bogăţia de gândire a poetului original.

Bhartṛhari este desigur cel dintâi poet indian cunoscut în Europa. Calvinistul misionar olandez Abraham Roger, căruia un brahman îi explicase sentinţele lui Bhartṛhari, traduse pe acestea în limba olandeză încă pela 1651, dar numai *Vairāgya* și *Nitiśataka*. Din această carte traduse Herder multe bucăți în culegerile sale de poezii orientale. De atunci s'au făcut o mulțime de traduceri răspândite în toate limbile europene și din care unele au ajuns până la noi. Dar nu la acest autor se oprește lirica indiană, căci o mulțime de autori scriu pe aceleași motive, formând colecțiuni minunate despre care ne vom ocupa în viitor.